

ȘTIINȚE SOCIO-UMANISTICE ȘI CULTUROLOGIE SOCIO-HUMANISTIC SCIENCES AND CULTUROLOGY

IDENTITATE CULTURALĂ: DELIMITĂRI CONCEPTUALE

CULTURAL IDENTITY: CONCEPTUAL DELIMITATIONS

TATIANA COMENDANT¹,

doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

ANA MITRIUC²,

asistent universitar, doctorandă,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 316.723

008(478)

Trăim într-o lume marcată de tensiuni și conflicte, într-o lume de schimbări rapide și multiple (economice, sociale, educaționale, politice și, nu în ultimul rând, culturale). Cultivarea identității culturale devine impetuos necesară. Identitatea culturală este o temă conectată la necesitățile actuale ale Republicii Moldova care revine ca o problemă de maximă relevanță, constituind un proces fundamental al societății de astăzi. În definitiv, problema care se pune în studiul nostru constă în determinarea, formarea și cultivarea identității culturale a țării noastre.

Cuvinte-cheie: identitate, cultură, identitate culturală, națiune, național, popor

We live in a world marked by tensions and conflicts, in a world of rapid and multiple changes (economic, social, educational, political and, last but not least, cultural). Cultivating the cultural identity is urgently needed. Cultural identity is a topic connected to the current needs of the Republic of Moldova, it returns as a matter of the utmost relevance, constituting a fundamental process of today's society. Ultimately, the problem in our study is to determine, to form and cultivate the cultural identity of our country.

Keywords: identity, culture, cultural identity, nation, national, people

Introducere

Identitatea, cultura și identitatea culturală reprezintă o problemă tot mai actuală, dar totuși nu există definiții general acceptate pentru identitate, nici terminologii unitare valabile pentru descrierea și explicarea fenomenelor identității, a culturii și a identității culturale.

Problema identității culturale este una foarte delicată, în primul rând, datorită dificultății definirii acestui concept. Atât la nivel individual cât și la nivel de colectivitate, identitatea culturală a reprezentat permanent un subiect fundamental de cercetare al umanității.

La baza acestei probleme a stat nevoia de autocunoaștere și autodefinire a omului. Căutarea propriei identități este un fenomen recent apărut. Astăzi identitatea culturală nu mai poate fi concepută ca o moștenire căpătată din familie, ci ca o calitate, dobândită începând cu primii ani de viață în cadrul procesului de socializare și culturalizare.

1 E-mail: tatianacomend@gmail.com

2 E-mail: anamitriuc@gmail.com

Cultură și identitate culturală

Pentru a avea o imagine cât mai clară asupra conceptului de identitate culturală, trebuie să ne raportăm nu numai la prezent, dar și la întreaga evoluție a culturii noastre. Procesul istoric al culturii este un flux continuu, ceea ce, în principiu, ar însemna devenire, creștere, continuitate.

Cultura a fost investită în proiectele antropologiei filosofice și în orientările caracteristice ale secolului nostru, având o semnificație ontologică fundamentală. De la un sens istoric inițial, conceptul de cultură a dobândit o semnificație antropologică amplă, ajungând să exprime totalitatea creațiilor, a valorilor și a mijloacelor prin care existența umană, organizată în societăți complexe, se distinge de existența naturală.

„Pentru prima oară în decursul istoriei omul se raportează numai la sine pe acest Pământ... Astăzi trăim într-o lume atât de complet transformată de om, încât peste tot întâlnim structuri create de om, ne întâlnim, într-o măsură anumită, mereu cu noi înșine” [1 p. 155].

Pentru istorici, filosofi, sociologi, antropologi și, nu în ultimul rând și pentru esteticieni, conceptul de cultură a reprezentat tot timpul un obiect de studiu.

Marele stilist al limbii române, Andrei Pleșu, în lucrarea *Minima morală: Elemente pentru o etică a intervalului* descrie cultura ca fiind singura sursă certă a unei bucurii permanente. Dacă există un teritoriu al lumii în care poți cunoaște deplinătatea bucuriei, acest teritoriu nu poate fi decât cultura. Cultura este, deci, o satisfacție perpetuă, fără riscuri, fără dezamăgiri, o satisfacție pe care o poți avea fără să depinzi de alții [2 pp. 88-98].

Există o serie de valori culturale perene și evenimente unice pentru un popor, care îi conferă specificitate și o continuitate în istorie, dar structura socio-culturală înregistrează schimbări de la o epocă la alta.

Societatea și grupurile sociale reprezintă cadrul de formare, manifestare și perpetuare a unei culturi. Datorită acestui fapt, identitatea socială se află în interacțiune permanentă cu identitatea culturală. Trebuie de reținut că identitatea culturală este o calitate distinctivă într-un anumit moment istoric, însă aceasta se află într-o continuă devenire, ceea ce înseamnă că ea suportă prefaceri în timp.

Conceptul de identitate culturală, ca și identitate socială, beneficiază de o istorie îndelungată și de o tratare controversată.

În dezbaterile academice este tot mai des prezentă afirmația, conform căreia postmodernitatea anunță întoarcerea, a ceea ce sociologul Dominique Wolton numea „banda celor patru: națiunea, istoria, religia, identitatea”. Iar Grigore Georgiu, citat de Sabina-Adina Luca în *Politici culturale și integrare europeană* (coordonator de ediție Florica Vasiliu), consideră că „paradoxul modernității, cu formele ei democratice, este că, pe măsură ce produce omogenizare și uniformizare, exacerbează și distincțiile, și nevoia de identitate, diferențe care devin cu atât mai mult importante, cu cât par a fi mai neînsemnate” [3 p. 66].

Preocupat de problema identității culturale, profesorul universitar, Grigore Georgiu, în lucrarea sa *Națiune. Cultură. Identitate* atribuie identității culturale un sens larg, de echipament existențial tehnic și simbolic, prin care o comunitate umană reușește să-și codifice expresiv istoria, existența, realitatea, viața, cu toate elementele ei. O cultură națională cuprinde în codurile sale expresive o schemă simbolică a lumii și a vieții umane, un mesaj original și ireductibil [1].

Nici o cultură națională nu este substituibilă și nu poate fi înlocuită prin altele; nu există cultură care să le rezume și să le facă inutile pe celelalte. Deci, toate au legitimitate antropologică și întruchi-pează atributele condiției umane; identitatea nu este rezultatul izolării unei culturi, ci al relațiilor sale de interdependență și comunicare [1].

Noțiuni, precum identitate culturală sau identitate specific națională, au început să domine câmpul ideologic mai ales pe la sfârșitul sec. XIX.

Cercetătorul Adrian Otovescu, în lucrarea *Conservarea identității culturale în mediile de emigranți din Europa* specifică asupra faptului că abordarea istorică a identității culturale a condus la apariția

unei literaturi de specialitate deosebit de bogate și variate. Autorul face trimiteri la principalele orientări teoretice existente în literatura de specialitate în legătură cu acest subiect de studiu. A. Otovescu susține că anumiți cercetători, precum teoreticianul Stuart Hall, ne ajută să deslușim „cel puțin două perspective de abordare a identității culturale. Prima vorbește despre identitățile noastre culturale care reflectă experiențe istorice comune și coduri culturale împărtășite, care ne oferă argumentări cu privire la istoria noastră actuală.

A doua perspectivă promovează ideea că identitatea culturală este mai degrabă o problemă de „devenire” decât de „ființare”. Ea aparține în aceeași măsură viitorului și trecutului. „Identitatea culturală nu este ceva ce există deja, ceva ce transcende timpul, spațiul, cultura sau istoria. Identitatea culturală are o anumită istorie” [4].

În opinia profesorului Peter Adler, conceptul de identitate culturală „încorporează premise, valori, definiții și credințe comune, precum și procesul de structurare a activităților cotidiene” [4]. În altă ordine de idei, A. Otovescu evidențiază opinia cercetătorului britanic Paul Gilbert care, în lucrarea *Cultural identity and political ethics*, publicată în anul 2008, apreciază că „numeroase tipuri de identitate culturală au apărut ca un răspuns în urma diferitor circumstanțe” [4].

În știința sociologică, termenul de „identitate” este pus în corelație cu conceptele de comportament și de rol social. A vorbi despre identitate înseamnă a vorbi despre natura umană și complexitatea ei, despre istoria devenirii omului, a creării și recreării lui prin gândire, efort și voință, înseamnă a vorbi despre o față vizibilă, conștientă de sine, și alta ascunsă ce transpare în gânduri, gesturi, comportamente demne de a fi luate în seamă.

Sentimentul de identitate creează siguranță, confort psihic, intimitate, dar și responsabilități legate de sarcinile temporare față de evoluția socială mai largă a structurilor de apartenență și de securizare materială și spirituală ale identității.

Identitatea culturală reprezintă esența perenității popoarelor; ea conferă omului, în particular, specificitate, iar grupurilor sociale, în general, unitate, caracter irepetabil și ireductibil; ea constituie legătura între trecutul, prezentul și viitorul lor; cultura condiționează întreaga experiență a omului, de la naștere până la moarte.

A priva persoanele sau grupurile de identitatea lor culturală înseamnă a le priva de istoria lor, a nega, în ultima instanță, dreptul lor la existență.

Identitățile culturale sunt lipsite de semnificație etică, ceea ce înseamnă că ele nu sunt nici bune, nici rele, ci doar există. Rolul identităților culturale este de a diferenția anumite grupuri sociale și colectivități umane.

Identitatea culturală – construcție spirituală fundamentală pentru dezvoltarea structurată a societății noastre – este în continuă devenire, necesitând și o alimentare pe măsură. Identitatea culturală desemnează laturile specifice ale poporului nostru, ca popor distinct de alte comunități naționale, reflectă căile tipice în care ne construim cultura, exprimă modul nostru particular de a răspunde la constantele universale ale culturii: îmbrăcăminte, hrană, religie, joc, artă, comunicare, limbă.

Tipuri de identitate culturală

Identitatea culturală se referă la identificarea cu un anumit grup sau la sentimentul de apartenență la acesta pe baza mai multor categorii culturale, incluzând naționalitatea, etnia, rasa, sexul și religia. Identitatea culturală este construită și întreținută prin procesul împărtășirii cunoașterii colective, precum tradițiile, patrimoniul, limba, estetica, normele și obiceiurile.

Deși, odinioară, cercetătorii au presupus că identificarea cu anumite grupuri culturale este evidentă și stabilă, acum majoritatea lor o văd ca fiind contextuală și dependentă de schimbări temporale și spațiale. În lumea contemporană globalizată, caracterizată printr-o creștere a contactelor interculturale, identitatea culturală este, în mod constant, reprezentată, negociată, conservată și disputată prin prisma practicilor comunicative.

Identitatea culturală se manifestă, în esență, prin specificul cunoștințelor asimilate de oameni, prin acțiunea lor pentru conservarea unor obiceiuri și promovarea valorilor spirituale, prin comportamentul de consum al respectivelor creații, unele dintre acestea fiind difuzate și prin sistemul instituțiilor culturale. Există o condiționare reciprocă între identitatea culturală și cea socială, deoarece ele au un caracter dinamic.

Pentru o caracterizare mai reușită a identității culturale este important să cunoaștem tipurile și componentele acesteia. În literatura de specialitate, cea antropologică și sociologică sunt examinate o multitudine de tipuri de identitate culturală, care sunt într-o interacțiune indisolubilă și organizare ierarhică.

Adrian Otovescu, în lucrarea la care ne-am referit mai sus, ne oferă „patru tipuri de identitate culturală: individuală, culturală de grup, regională și națională.

a) *Identitate culturală individuală* – care definește profilul cultural al fiecărui om și totodată îi conferă o notă personală prin intermediul cunoștințelor, valorilor, modului de a gândi;

b) *Identitatea culturală de grup* – caracterizează toți membrii unui grup, care împărtășesc aceleași valori și modele de comportament. În cazul grupurilor etnice și al minorităților naționale, identitatea culturală poate beneficia și de aportul unor instituții proprii (școala, asociații, presa, posturi de radio și televiziune), care au ca scop susținerea și promovarea sistematică a valorilor materiale și spirituale identitare, începând de la obiectele de vestimentație până la creațiile artistice.

c) *Identitatea culturală regională* – este proprie unei zone geografice și spirituale, care caracterizează comunitățile teritoriale și manifestările de viață ale locuitorilor lor. Identitatea culturală regională crește încrederea și facilitează interacțiunea între membrii nativi.

De-a lungul istoriei în România s-au conturat mai multe arii geografice și folclorice, încât diferențele de cultură populară din Banat, Oltenia, Maramureș, Dobrogea sunt nu numai evidente, dar și remarcabile. Datorită deosebirilor, se întâlnesc și numeroase elemente valorice comune, care exprimă specificul național românesc în orizontul creației folclorice.

d) *Identitatea culturală națională* – este cea care sintetizează ceea ce este specific unui popor, unei comunități naționale și ne ajută să diferențiem cultura unei societăți sau țări de cultura altor societăți și țări, cultura unui român de cultura unui spaniol sau a unui francez de cea a unui englez etc.

Trebuie să menționăm că nu toți membrii unei societăți au aceeași conștiință, uniformă asupra propriei lor identități. De aceea, întâlnim oameni care trăiesc propria lor identitate culturală națională și au tendința de a o recunoaște în diverse împrejurări de viață, în timp ce alții o resping, manifestând atitudini de negare a conștiinței identitare” [4 pp. 110-111].

Este foarte greu de definit o cultură națională sau identitatea culturală a unei națiuni, atunci când această cultură este alcătuită din diferite grupuri etnice, care au o limbă diferită, o religie, o rasă sau cultură diferită. Identitatea culturală și cea națională reprezintă iluzia modernității, în care unitatea diferențelor și a multitudinilor poate fi gândită și concepută. Însă această unitate, identitate, omogenitate, iluzie ideologică instituită se desface din interior, ca și modernitatea.

Toate aceste delimitări conceptuale descrise mai sus ne ajută să evităm unele neclarități polisemantice ale termenului de identitate culturală.

Identitatea culturală este identitatea împărtășită de membrii aceleiași culturi. Conceptul de identitate culturală poate fi circumscris prin invocarea atât a dinamicii culturale, cât și a individului ce încearcă să țină pasul cu această dialectică. Astfel, identitatea culturală ține, în cea mai mare parte, de alegerea proprie a fiecărei persoane, care trebuie să fie liberă de a se recunoaște în valorile, tradițiile unei comunități determinate și a le împărtăși.

Identitatea culturală este un univers simbolic în orizontul căruia oamenii trăiesc în comun; este un sistem de credințe și coduri, care explică solidaritatea dintre membrii unei societăți, precum și voința acestora de a trăi în comun.

Construirea identității culturale are loc prin acceptarea sau respingerea unor norme, valori, semnificații, care poate fi realizată în cadrul interacțiunii față în față dintre indivizi.

Dincolo de aceste ambiguități și incertitudini terminologice, identitatea, cultura și identitatea culturală sunt concepte fundamentale, care joacă un rol decisiv în procesele de comunicare și de înțelegere umană și socială în mediul socio-cultural, juridic, politic, etic, cât și în domeniul științelor socio-umane.

Limba poporului – element definitoriu al identității culturale

Identitatea culturală, de exemplu, pentru români reprezintă esența definitorie a existenței lor istorice și fundamentale. Identitatea națională este viziunea comunității naționale despre propria identitate și psihologia sa. Fiind situați într-o zonă geopolitică de mari interese și fiind bătutii deseori de puternicele conflicte între imperii, românii au reușit să-și afirme propria lor identitate.

„Românii sunt un popor născut în Europa și nu venit de aiurea; românii asimilează influențele celor mai târziu intrați în spațiul european, dar nu-și pierd identitatea; dimpotrivă, și-o consolidează, întotdeauna deschizându-se spre noi posibilități de adaptare, fără să-i perturbe iremediabil o realitate trecătoare”, menționează savantul Ion Tudosescu [5 p. 32].

În operele cărturarilor umaniști români cultul antichității se îmbină cu teoria despre originea romană a poporului. Ideile de neam, limbă și credință în epoca medievală erau contopite în numele de „rumân” sau „român”. Emblematic, numele poporului român cristalizează o identitate. Poporul român își poartă identitatea în nume și ea se identifică cu existența lor [6].

Ideea romanității, promovarea limbii române ca limbă de cultură, continuatoare a limbii latine, confirmarea unității de neam și de limbă a românilor din toate cele trei Țări Române alcătuiesc elementele specifice și definitorii ale umanismului românesc.

Apogeul istoriografiei umaniste românești îl constituie creația lui Dimitrie Cantemir. Argumentarea latinității românilor, continuitatea și unitatea de neam, romanitatea limbii sunt demonstrate de D. Cantemir în câteva lucrări, precum: *Descrierea Moldovei* (1716) și *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* (1719-1722). În *Descrierea Moldovei* cărturarul ne aduce la cunoștință că Moldova, alături de Muntenia și Transilvania, este parte veche a Daciei, prefăcută de Traian în provincie romană [6].

Întru susținerea vechimii românilor și a continuității lor pe teritoriul carpato-dunărean, Dimitrie Cantemir vine cu argumente arheologice, politice, juridice, religioase, lingvistice. Pentru acest cărturar o dovadă convingătoare a romanității locuitorilor acestor meleaguri este limba lor „ce se potrivește mai mult decât oricare altă limbă cu cea romană...” [6 p. 227].

În concepția lui Dimitrie Cantemir, „limba este principalul argument în sprijinul ideii unității de neam a românilor, căci valahii și ardelenii au același grai ca moldovenii” [6 p. 227].

Între spațiile vitale în care ne construim existența, limba se distinge ca loc al dezmarginirii, invocând, prin atributele ei fundamentale, vocația omului de a-și afirma libertatea. Dacă geografia impune granițe, dacă istoria le alterează și le modifică evenimential, limba deține taina care consfințește libertatea spirituală.

Limba exprimă sufletul unei națiuni, ea se identifică cu etnia, cu națiunea care o vorbește, cu naționalitatea. Dacă moare limba, mor și vorbitorii ei ca reprezentanți ai unei etnii sau națiuni concrete. Limba, alături de particularitățile psihice și morale, constituie una din trăsăturile constitutive ale națiunii.

Cea mai importantă componentă a unei națiuni o constituie populația. Această populație trebuie să aibă același sentiment al identității și, în mod obișnuit, vorbește aceeași limbă. Ceea ce suntem depinde foarte mult de modul cum ne identificăm, apoi cum negociem cu ceilalți pentru a ne identifica ca să fim recunoscuți. Un punct forte îl ocupă modul în care ne prezentăm celorlalți, modalitatea și mijloacele prin care încercăm să negociem cine suntem.

Oriunde în lume și-ar trăi timpul ființa noastră, spațiul limbii în care ne-am născut construiește libertatea de a fi ceea ce adâncul istoric al nației noastre ne-a înscris în ADN-ul poporului căruia îi aparținem.

În crearea identității se accentuează importanța elementului cultural. Construcția identitară rezultă în urma mai multor influențe pe un fond specific în condiții socio-istorice date.

Identitatea culturală este folosită ca sinonim pentru identitatea națională și identitatea etnică, pentru cultura populară, ea constituie o sursă perenă de creații originale. Simțul apartenenței la o cultură comună este dat de o serie de simboluri culturale recunoscute de toți (ritualuri, simboluri vestimentare, tradiții comune etc.). Identitatea culturală se menține și se hrănește datorită promovării acestora.

Pe parcursul istoriei, ideile de unitate și continuitate a românilor au fost puse uneori în serviciul unei ideologii și a unei politici naționaliste, latinitatea ca imaginar identitar rămâne actuală în contemporaneitate.

Identitatea culturală este unul din elementele-cheie, care ne ajută să fim umani și, în numele salvării creativității umane, avem nevoie să protejăm și să respectăm această identitate. Avem nevoie să înțelegem maniera în care această identitate se dezvoltă și eșuează în a progresa.

Concluzii

De-a lungul istoriei sale, de la o epocă la alta, orice cultură pierde unele caracteristici și câștigă altele. Cultura nu dispare, ea mereu se reînnoiește, de aceea, pentru a crede și a avea un viitor bogat, suntem obligați să sporim aportul în domeniul culturii, al creației, în general. Una din problemele globale ale omenirii rămâne a fi ocrotirea culturii, deoarece ea accelerează dezvoltarea omenirii.

Pentru a ne putea identifica de alții, e necesar și suntem obligați să pătrundem în miezul culturii, să păstrăm acele credințe, valori, obiceiuri, moravuri, tradiții care dau o semnificație deosebită identității culturale. Procesul prin care se asigură securitatea identității culturale din cadrul unei națiuni pornește de la nivelul nostru, al indivizilor care alcătuim societatea de astăzi. Identitatea culturală derivă din participarea indivizilor la practicile culturale, presupune atitudini pozitive, atașament și mândrie națională, sentimente de protecție și împărtășirea acelorași tradiții și obiceiuri.

Credem că identitatea culturală e la noi acasă în Republica Moldova și, în același timp, ne dorim ca cetățenii să conștientizeze acest fapt și să-și dorească asumarea acestei identități. O astfel de raportare la identitatea culturală presupune o viziune pe termen mediu și lung.

Referințe bibliografice

1. GEORGIU, G. *Națiune. Cultură. Identitate*. București: Diogene, 1997. ISBN 973-97-636-3-4.
2. PLEȘU, A. *Minima morală: Elemente pentru o etică a intervalului*. București: Humanitas, 2008. ISBN: 978-973-50-1969-3.
3. *Politici culturale și integrare europeană*. Coord. F. Vasiliu. Iași: Institutul european, 2009. ISBN 978-973-611-622-3.
4. OTOVESCU, A. *Conservarea identității culturale în mediile de imigranți români din Europa*. București: Ed. Muzeului Național al Literaturii Române, 2013. (Col. Aula Magna). ISBN 978-973-167-179-6.
5. TUDOSESCU, I. *Identitatea axiologică a românilor: eseuri*. București: Ed. Fundației „România de Măine”, 1999. ISBN 9735821362, 9789735821364.
6. BOBĂNĂ, Gh. *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău: Epigraf, 2005. ISBN 9975-924-76-0.